

Wolne Państwo Bawaria i jego partia: CSU przed sprawdzianem wyborczym

Kamil Frymark

W Bawarii nieprzerwanie od sześćdziesięciu lat rządzi Unia Chrześcijańsko-Społeczna (CSU). Dominacja CSU na landowej scenie politycznej oraz jej wpływ na politykę federalną poprzez wspólną frakcję z CDU w Bundestagu uczyniły z tej partii jedno z najbardziej skutecznych ugrupowań w Europie. W perspektywie średniookresowej Bawaria będzie musiała zmierzyć się z wyzwaniami związanymi z przeobrażeniem przemysłu i jego cyfryzacją, co może zachwiać dotychczasowym modelem gospodarczym landu. Dodatkowo CSU jest konfrontowana na scenie politycznej z Alternatywą dla Niemiec (AfD) – ugrupowaniem, które ma w kilku aspektach zbliżony profil do CSU. Wybory 14 października 2018 roku mogą trwale zmienić układ sił w landtagu, doprowadzić do poważnego osłabienia dominacji CSU w Bawarii i wpłynąć na politykę federalną.

Sukcesy wyborcze CSU zawdzięcza połączeniu konserwatywnego profilu z osiągnięciami gospodarczymi landu oraz umiejętnością dostosowania programu do zmiany trendów społecznych. Partia jest postrzegana przez wyborców zarówno jako gwarant sukcesu gospodarczego Bawarii, jak i adwokat interesów słabszych grup społecznych. CSU znajduje się jednak w fazie przeobrażeń, których konsekwencją może być utrata statusu partii masowej odwołującej się do wszystkich grup społecznych. Zmiany mają charakter strukturalny – wynikają przede wszystkim ze starzejącego się tradycyjnego elektoratu i napływu do Bawarii mieszkańców z innych landów. Nakłada się na to silna polaryzacja społeczeństwa niemieckiego, także w Bawarii, w podejściu do kryzysu migracyjnego. Największym beneficjentem tych zmian jest AfD. Dobry wynik tego ugrupowania w wyborach do landtagu Bawarii może trwale zmienić układ polityczny w lokalnym parlamencie. CSU nie byłaby w stanie obronić absolutnej większości, a do tworzenia kolejnych rządów musiałaby poszukiwać koalicjantów.

Unia Chrześcijańsko-Społeczna (CSU) jest jedyną partią landową z federalną reprezentacją, a jej droga do polityki na szczeblu federalnym wiodła przez sukces w kraju związkowym¹. Dla pozostałych ugrupowań w Bundestagu od początku najważniejsze było budowanie pozycji

politycznej na poziomie federalnym, czemu jest w dużej mierze podporządkowane tworzenie struktur regionalnych i zabiegi o ich poparcie w kolejnych wyborach landowych. W polityce federalnej CSU jest obecna od utworzenia po wyborach parlamentarnych w 1949 roku wspólnej frakcji parlamentarnej z CDU w Bundestagu. Koalicja CDU z CSU (oraz z FDP) była niezbędna do utworzenia pierwszego gabinetu Konrada Adenauera w latach 1949–1953.

¹ W różnych landach funkcjonują lokalne partie polityczne (np. Brandenburger Vereinigte Bürgerbewegungen/Freie Wähler, Bürger in Wut, Freie Wähler, Südschleswiger Wählerverband), jednak nie biorą udziału w polityce federalnej.

CSU stała się dość zdyscyplinowaną częścią frakcji chadeków (tworząc jednocześnie własną grupę landową), co przełożyło się na utrwalenie ścisłej współpracy. Konsekwencją był udział CSU we wszystkich rządach CDU (w latach: 1949–1969; 1982–1998 i od 2005). Nigdy jednak nie wybrano na kanclerza przewodniczącego CSU. Dwukrotnie kandydatem CDU/CSU na urząd kanclerza był polityk z Bawarii – w 1980 roku Franz Josef Strauß oraz w 2002 roku Edmund Stoiber.

Wartość wspólnej frakcji CDU/CSU

CSU w Bundestagu tworzy wspólny klub parlamentarny z CDU. W jego ramach deputowani CSU stanowią zarazem grupę landową, która jest *de facto* frakcją we frakcji. Jej przewodniczący jest zwykle jednym z najbardziej wpływowych polityków CSU i pretendentem do jednej z dwóch głównych funkcji w partii – przewodniczącego lub premiera Bawarii. Groźba rozdzielenia klubu CDU/CSU i usamodzielnienia w Bundestagu pojawia się co kilka lat, jednak z uwagi na obopólny interes w utrzymaniu *status quo* nie jest ona realistyczna. W latach 70. wraz z pojawianiem się zasadniczych różnic programowych oraz konfliktów personalnych część CSU zaczęła domagać się opuszczenia wspólnej frakcji w Bundestagu i ewentualnie także samodzielnego startu w wyborach parlamentarnych w innych landach².

Powstanie dwóch frakcji doprowadziłoby do utworzenia lokalnej struktury CDU w Bawarii i odebrania części wyborców CSU w wyborach landowych i federalnych.

Do części tych zastrzeżeń CSU powraca również współcześnie, służy to jednak przede wszystkim „podniesieniu stawki” w negocjacjach koalicyjnych z CDU oraz zdyscyplinowaniu własnej partii i podporządkowaniu jej liderowi. Do najpoważ-

² Rozdźwięk dotyczył zbyt lewicowego zdaniem władz CSU programu CDU, a także np. poparcia CDU dla normalizacji stosunków z PRL w latach 70.

niejszego kryzysu w relacjach pomiędzy partiami doszło w 1976 roku, gdy chadecy byli w opozycji. Jego efektem było przegłosowanie przez CSU rozdziału frakcji, jednak pod wpływem groźby przewodniczącego CDU Helmuta Kohla, że jego partia gotowa jest utworzyć w Bawarii lokalne struktury, po trzech tygodniach CSU wycofało się ze swej decyzji.

Rozdzielenie oznaczałoby straty dla obu partii. Dla CDU brak wsparcia CSU oznaczałoby mniejszą siłę w polityce na szczeblu federalnym i trudniejsze budowanie koalicji – CSU zdobywało dotychczas od 10% do 20% poparcia dla wspólnej frakcji chadecji w wyborach parlamentarnych³. Poza tym spodziewana współpraca z CSU w Bundestagu przyciągała też konserwatystów z innych landów do głosowania na CDU. Skutki rozpadu byłyby jednak bardziej bolesne dla CSU. Powstanie dwóch frakcji doprowadziłoby do: utworzenia lokalnej struktury CDU w Bawarii i odebrania w ten sposób części wyborców CSU w wyborach landowych i federalnych. Znacznie utrudniłoby to CSU zabiegi o samodzielne rządy w Bawarii i prawdopodobnie doprowadziłoby do braku reprezentacji w Bundestagu (lub jej znaczącego zmniejszenia). Pociągnęłoby to za sobą ograniczenie wpływu na politykę federalną, zwłaszcza w przypadku rezygnacji z rządów z CDU oraz mniejsze subwencje wyborcze. CSU stałaby się przede wszystkim partią regionalną, czego nie życzą sobie ani członkowie partii, ani jej wyborcy. W Bundestagu doszłoby zapewne do rozpadu grupy landowej i przejścia części działaczy bawarskiej partii do CDU i marginalizacji CSU. Tymczasem dawniej CSU była trzecią lub czwartą siłą polityczną w Bonn (walcząc o to miejsce z FDP), głównym adwersarzem SPD i animatorem niemieckiej debaty publicznej (m.in. za sprawą debat przewodniczącego frakcji SPD Herberta Wehnera z Franzem Josefem Straußem). CSU samodzielnie występująca na szczeblu federalnym byłaby dużo mniej wpływowa, wzrosłoby też ryzyko porozumienia CDU z Zielonymi i FDP z pominięciem CSU. Powołanie

³ W obecnej kadencji Bundestagu grupa landowa CSU ma 46 deputowanych, CDU – 200.

lokalnych struktur CSU w pozostałych landach w celu wzmocnienia reprezentacji w Bundestagu byłoby procesem długotrwałym, kosztownym i niezmiernie trudnym, nie tylko ze względu na istniejące struktury CDU, ale także rozwój AfD.

Bawaria first!

W federalnym ustroju RFN Bawaria odgrywa szczególną rolę nie tylko jako jeden z najważniejszych landów wypracowujący ok. 20% niemieckiego PKB oraz lider szesnastu państw związkowych w negocjacjach pomiędzy landami a federacją (np. w sprawie subwencji federalnych w związku z obciążeniami landów w kryzysie migracyjnym). Jest także najaktywniejszym obrońcą zachowania kompetencji landowych (m.in. w dziedzinie szkolnictwa czy bezpieczeństwa) oraz autorem rozwiązań przejmowanych następnie przez inne landy lub całą federację.

Najważniejszym celem CSU jest utrzymanie samodzielnych rządów w Bawarii. Temu też służą inicjatywy podejmowane na szczeblu federalnym.

O sile gospodarczej tego landu stanowi zarówno dynamika wzrostu PKB oraz najniższe od lat bezrobocie w RFN, jak również ulokowanie w Bawarii największych niemieckich koncernów oraz ich międzynarodowa ekspansja (zob. Wykres 1). Utrzymanie tego trendu jest kluczowe dla samego landu, a także dla całych Niemiec, m.in. ze względu na zasilanie budżetu federalnego wpływami z podatków czy wspieranie słabiej rozwiniętych landów za pomocą solidarnościowych transferów finansowych.

Udział CSU w polityce federalnej jest podporządkowany interesom ugrupowania w Bawarii, co często czyni zeń quasi-opozycję w rządzie koalicyjnym z CDU. Główne linie sporu pomiędzy siostrzanymi partiami dotyczą obecnie stosunku do migracji, kwestii bezpieczeństwa wewnętrznego i zagadnień polityki europejskiej.

W przeszłości sporne były polityka wschodnia RFN, stosunek do USA oraz kwestia posiadania przez RFN broni jądrowej, czego nie wykluczał Franz Josef Strauß⁴. Obecność polityczna w Bundestagu umożliwia CSU nie tylko realizowanie ważnych z punktu widzenia bawarskich wyborców projektów, ale także dostęp do ogólnoniemieckich mediów i obecność w różnych gremiach na poziomie federacji⁵. Przekłada się to na popularność poszczególnych polityków w Bawarii oraz buduje poczucie siły partii. Wzmacnia również przewagę nad innymi ugrupowaniami w bawarskim landtagu i utrudnia zdobycie władzy opozycji w Bawarii. Najważniejszym celem CSU jest utrzymanie samodzielnych rządów w Bawarii. Temu też służą inicjatywy podejmowane na szczeblu federalnym. Słaby wynik w wyborach landowych przekłada się na słabszą pozycję polityczną w Berlinie – nie tylko we frakcji CDU/CSU w Bundestagu, ale też w Bundesracie i Zgromadzeniu Federalnym. Łączenie dwóch poziomów polityki: federalnego i landowego generuje również problemy. Zabieganie o interesy Bawarii na poziomie federacji, promowanie rozwiązań CSU i angażowanie się w politykę w Berlinie pokazuje wyborcom siłę i wagę partii. Z drugiej strony jednak, zbyt intensywne zaangażowanie w politykę federalną lub europejską bywa postrzegane przez wyborców CSU jako odejście od regionalnych priorytetów. Mimo to CSU zwykle pretenduje do odgrywania istotnej roli w polityce federalnej, kształtowania polityki Niemiec i wymuszania rozwiązań dotyczących nie tylko Bawarii, ale całego państwa. Najważniejszymi tematami dla CSU na poziomie federalnym są szeroko rozumiane bezpieczeństwo wewnętrzne, polityka zagraniczna oraz polityka społeczna.

⁴ P.Gassert, *Streitenwiesu Strauß' Zeiten*, „DieZeit”, 3.07.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-07/cdu-csu-streit-geschichte-franz-josef-strauss/komplettansicht>

⁵ W ostatnich dwóch kadencjach z inicjatywy Bawarii na szczeblu federalnym wprowadzono m.in. roczny limit przyjmowanych uchodźców (Obergrenze); opłaty dla kierowców samochodów osobowych i pojazdów kempingowych korzystających z niemieckich autostrad i dróg krajowych; rozszerzenie beneficjentów emerytury dla matek (Mütterrente).

Tożsamość CSU – powrót do korzeni?

W powstałej w 1945 roku partii od początku ścierały się dwie koncepcje rozwoju. Pierwsza opowiadała się za konserwatywnym i katolickim charakterem partii, przejawiającym się w utrzymywaniu bliskich związków z tradycyjnie dominującym w Bawarii Kościołem katolickim (m.in. poprzez odwoływanie się do nauki społecznej Kościoła, udział w wydarzeniach o charakterze religijnym czy wprowadzenie nauki religii w szkołach), bez analogicznych kontaktów z Kościołami protestanckimi. Druga postulowała rozszerzenie oferty politycznej na wyborców umiarkowanych (szczególnie w podejściu do socjalnych elementów reform po wojnie – np. upaństwowienia wybranych przedsiębiorstw czy reformy rolnej) oraz uwzględnianie wrażliwości protestantów. Punktem zwrotnym sporu była jedyna po 1949 roku utrata władzy w Bawarii w 1954 roku na rzecz SPD. Doprowadziło to do zmian w strukturze i władzach partii: jej nowy lider Hanns Seidel zakończył spór aktywistów katolickich z protestantami o akcenty w polityce CSU, tworząc bardziej umiarkowany profil partii. W 1961 roku przewodniczącym ugrupowania został Franz Josef Strauß, który pełnił tę funkcję 27 lat, do swojej śmierci w 1988 roku. Jego rządy oraz styl sprawowania władzy doprowadziły do utożsamienia jedynej politycznej reprezentacji Bawarii z CSU. Jest postacią legendarną na niemieckiej scenie politycznej, a zdefiniowane przez niego filary programowe partii: konserwatyzm, modernizacja, regionalizm – obowiązują do dziś.

CSU prezentuje się jako jedyna autentyczna partia o prawicowym profilu, traktując zarazem ugrupowania na prawo od siebie jako skrajne i niedemokratyczne. CSU kontynuuje tym samym politykę Franza Josefa Straußa, której dewiza brzmiała, że na „prawo od CSU nie może powstać żadna demokratyczna partia”. Bawarskie ugrupowanie było dotychczas główną partią o poglądach konserwatywnych reprezentowaną w Bundestagu. Wraz z postępującym od

2005 roku zbliżeniem programowym CDU do SPD i Zielonych⁶, CSU pozostawała ugrupowaniem kształtującym debatę publiczną na prawo od centrum. Obecnie ten status jest zagrożony ze strony Alternatywy dla Niemiec, której udało się w 2017 roku dostać do Bundestagu i która zawłaszcza tę przestrzeń, prezentując się jako jedyna partia głosząca wartości konserwatywne.

CSU prezentuje się jako jedyna autentyczna partia o prawicowym profilu, traktując zarazem ugrupowania na prawo od siebie jako skrajne i niedemokratyczne.

Obrona przed marginalizacją oraz przejściem części wyborców do AfD, a także sprzeciw wobec odchodzenia CDU od tradycyjnych wartości (m.in. w polityce migracyjnej) wymusza na CSU obronę konserwatywnej tożsamości w ostrzejszy sposób niż dotychczas. Celowi temu służył manifest opublikowany na początku 2018 roku przez Alexandra Dobrindta, szefa grupy parlamentarnej CSU w Bundestagu i jednego z liderów tradycjonalistycznego skrzydła partii⁷. Zdaniem Dobrindta istnieje potrzeba „rewolucji konserwatywnej”, która miałaby być odpowiedzią na „zwrot na lewo” trwający w Niemczech od 1968 roku. Dobrindt podkreśla, że czas „lewicowych ideologii, socjaldemokratycznego etatyzmu i zielonych zakazów” przeminął, a „nowy islamizm zagrażający wolności Europy nie powinien dostać szansy na umocnienie się”.

⁶ Przejawem tych procesów było m.in. wprowadzenie płacy minimalnej, możliwość posiadania podwójnego obywatelstwa, uzawodowienie armii, ratowanie strefy euro i transformacja energetyczna. Dzięki tym działaniom chadecji udało się zbudować silną pozycję w politycznym centrum, ale też coraz trudniej odróżnić jej program od SPD, a nawet Zielonych. Por. A. Ciechanowicz, *Bezpowrotnie utracona przewidywalność: niemiecka scena partyjna po wyborach*, „Komentarze OSW”, 22.11.2017, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-11-22/bezpowrotnie-utracona-przewidywalnosc-niemiecka-scena-partyjna>

⁷ A. Dobrindt, *Wir brauchen eine bürgerlich-konservative Wende*, „Die Welt”, 4.01.2018, <https://www.welt.de/debatte/kommentare/plus172133774/Warum-wir-nach-den-68-ern-eine-buergerlich-konservative-Wende-brauchen.html>

CSU zarzuca również niemieckim mediom jednostronność debaty publicznej, która według bawarskiej partii uległa „lewicowemu skrzywieniu”. Odpowiedzią powinno być wskrzeszenie tzw. kultury przewodniej (Leitkultur), która ma być miarą „mieszczańsko-konserwatywnej zmiany” w całym Niemczech. CSU odwołuje się w ten sposób do głównych, tradycyjnych elementów swojego programu. Składają się na niego wartości chrześcijańskie, rodzina jako fundament życia społecznego, bawarski regionalizm, ograniczenie imigracji, efektywna opieka socjalna i niskie podatki oraz tradycyjnie sztandarowe dla CSU bezpieczeństwo wewnętrzne.

Oferta programowa: tradycja i modernizacja, polityka społeczna i Heimat

Dla CSU synergia tradycji i nowoczesności jest podstawą sukcesu zarówno partii, jak i landu. Slogan CSU „*Laptop und Lederhose*” (czyli laptop i tradycyjne bawarskie spodnie skórzane) symbolizuje proces przejścia od landu rolniczego do przemysłowego, rozwijającego wysokie technologie (zob. Aneks). Ewolucja stanowiska partii dotyczy przede wszystkim gospodarki, czasem jednak wiąże się również z kwestiami światopoglądowymi, w tym np. podkreślanie w dokumentach programowych zakazu dyskryminacji ze względu na orientację seksualną. Dla ewolucji programowej nie bez znaczenia był fakt, że od lat w Bawarii kurczy się tradycyjny, rodzimy elektorat katolicki (2/3 katolików w Bawarii głosuje na CSU), napływają natomiast mieszkańcy z innych landów, a młodzież sięga do mediów społecznościowych jako podstawowego źródła informacji. CSU nie zamyka się jednak w kręgu wiernych, tradycyjnych wyborców i tworzy ofertę programową dla szerokiego elektoratu. Tradycja wiąże się w niej z nowoczesnym regionalizmem, a modernizacja z szerszym bezpieczeństwem i polityką społeczną. CSU prezentuje się jako gwarant sukcesu gospodarczego Bawarii, ale także jako adwokat interesów ekonomicznych słabszych grup społecznych. Polityka społeczna jest dla CSU

drugim obok wolnego rynku filarem niemieckiej gospodarki – ma prowadzić do wyrównywania szans i ochrony osób najsłabszych, biorąc pod uwagę zwłaszcza zmiany demograficzne, rynku pracy oraz wyzwania związane z cyfryzacją. Obudowanie haseł dotyczących modernizacji i wsparcia dla przedsiębiorczości ofertą socjalną w przeszłości zapobiegło masowemu odpływowi wyborców do SPD i pozwoliło uzyskać szerokie wsparcie dla zmian gospodarczych. Wrażliwość socjalna CSU odgrywała istotną rolę również w dyskusjach z CDU. W 2003 roku Edmund Stoiber (ówczesny przewodniczący partii) skłonił CDU do rezygnacji z forsowania planów reformy i ograniczenia polityki socjalnej RFN.

Obecnie do priorytetów CSU w polityce socjalnej, oprócz szerokiego wsparcia dla rodzin, należą przeciwdziałanie długotrwałemu bezrobociu, a także umożliwienie równego dostępu do usług publicznych dla osób niepełnosprawnych.

CSU prezentuje się jako gwarant sukcesu gospodarczego Bawarii, ale także jako adwokat interesów ekonomicznych słabszych grup społecznych.

Dodatkowo polityka socjalna łączy hasła ulg podatkowych i równowagi budżetowej z akceptacją dla regionalnych regulacji dotyczących wybranych podatków (np. od spadku); zmniejszenie podatków dla najlepiej zarabiających z pomocą osobom starszym. Jednym z głównych elementów polityki socjalnej CSU jest poszerzenie dostępności budownictwa komunalnego oraz zatrzymanie wzrostu cen najmu mieszkań, co jest coraz większym problemem dla dużych niemieckich miast, w tym Monachium.

Istotnym elementem tożsamości CSU jako partii masowej pozostaje bawarski regionalizm. Jest on rozumiany dwuwymiarowo – jako przywiązanie do „małych ojczyzn”, lokalnego patriotyzmu i tradycyjnych regionów Bawarii (Frankonii, Szwabii i Starej Bawarii) oraz jako dążenie do zrównoważonego rozwoju całej Bawarii.

Idea „Heimatu” będąca hasłem bawarskiego patriotyzmu i solidaryzmu społecznego pozwala CSU występować w roli rzecznika całego landu – zarówno mieszkańców prowincji, jak i miast. Większość Bawarczyków mieszka na obszarach wiejskich (7,1 mln, w miastach 5,6 mln) i zapewne długo jeszcze się to nie zmieni (w ciągu dwóch dekad prognozowany jest wzrost zaludnienia miast o 9%, natomiast terenów wiejskich o 3%⁸). Podkreśleniem wagi regionalizmu w polityce CSU było rozszerzenie kompetencji landowego Ministerstwa Finansów w 2014 roku o działania na rzecz wyrównywania poziomu życia we wszystkich regionach Bawarii⁹. Dotyczy to m.in. dostępności do usług medycznych, komunikacji, zmniejszenia bezrobocia w obszarach wiejskich czy możliwości kształcenia poza największymi ośrodkami Bawarii. Kierunki tej polityki wyznacza strategia przedstawiona w 2014 roku (Heimat Bayern 2020)¹⁰. Po objęciu przez CSU federalnego resortu spraw wewnętrznych w 2018 roku zmieniono, podobnie jak w przypadku landowego Ministerstwa Finansów, również i jego nazwę – na Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Budownictwa i Heimatu. W Bawarii regionalizm jest również traktowany jako narzędzie marketingowe: marka „made in Heimat”, którą znakowane są miejscowe wyroby, ma oznaczać najwyższą jakość i być wsparciem dla lokalnych producentów.

Aktywność międzynarodowa

Bawarski regionalizm i prymat kwestii landowych w polityce CSU współgra z wielowymiarową aktywnością zagraniczną tego ugrupowania. Bawaria prowadzi najaktywniejszą politykę zagraniczną ze wszystkich niemieckich landów.

⁸ Regionalisierte Bevölkerungsvorausberechnung für Bayern bis 2036, Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Bawarii, <https://www.statistik.bayern.de/statistik/kreise/09462.pdf>, s. 19.

⁹ Pełna nazwa resortu brzmi Bayerisches Staatsministerium der Finanzen, für Landesentwicklung und Heimat.

¹⁰ Inhalte der Regierungserklärung Heimat Bayern 2020, Kancelaria Wolnego Państwa Bawarii, 27.11.2014, <https://www.stmflh.bayern.de/landesentwicklung/heimat/Kurzfassung%20Regierungserkl%C3%A4rung%20Heimat%20Bayern%202020.pdf>

Służy ona rozwojowi stosunków handlowych i kulturalnych landu oraz wywieraniu wpływu na politykę wewnętrzną i zagraniczną rządu federalnego. Wzmacnia też tożsamość i poczucie odrębności zarówno Bawarii, jak i CSU. Bawaria występuje w stosunkach z wieloma państwami, zwłaszcza w regionie Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej jako *de facto* równorzędny partner. W aktywności zagranicznej Bawarii CSU nie czuje się ściśle związana umową koalicyjną rządu federalnego. Przejawia się to się m.in. w utrzymywaniu bliskich stosunków z politykami rosyjskimi, kontestowaniu wypracowanej w federalnym MSZ strategii wobec USA bądź współpracy z Węgrami i Austrią w sprawach migracyjnych wbrew stanowisku kanclerz Angeli Merkel. Przed wyborami do landtagu

Bawaria prowadzi najaktywniejszą politykę zagraniczną ze wszystkich niemieckich landów. Służy ona rozwojowi stosunków handlowych i kulturalnych landu oraz wywieraniu wpływu na politykę wewnętrzną i zagraniczną rządu federalnego.

Bawarii spór o imigrantów pomiędzy CDU i CSU doprowadził do jednego z najpoważniejszych kryzysów od objęcia przez Merkel urzędu kanclerza w 2005 roku. Poszukiwanie przez CSU wsparcia ze strony kanclerza Austrii Sebastiana Kurza służyło uwypukleniu różnic w polityce migracyjnej z CDU, a także miało ograniczyć odpływ wyborców do AfD. Ukazywało zdolność bawarskiego ugrupowania do mobilizacji sojuszników w polityce zagranicznej w obronie własnych interesów¹¹. Wsparcie dla zagranicznych interesów bawarskich firm i przyjmowanie zagranicznych delegacji w Monachium przekłada się na postrzeganie CSU jako partii dbającej w skali globalnej o interesy swoich wyborców.

¹¹ K. Frymark, A. Kwiatkowska-Drożdż, *Ostry spór CDU/CSU o politykę migracyjną. Implikacje europejskie*, „Analizy OSW”, 20.06.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-06-20/ostry-spor-cdu/csu-o-polityke-migracyjna-implikacje-europejskie>

CSU przed sprawdzianem wyborczym w Bawarii

Wzrost gospodarczy i niskie bezrobocie, a także łączenie przywiązania do tradycyjnych wartości ze zrozumieniem dla potrzeb modernizacji i akcentowaniem kwestii bezpieczeństwa były dotąd dość skuteczną receptą na sukcesy wyborcze CSU. Wraz ze zmianami zachodzącymi we wszystkich partiach masowych w Niemczech, także CSU doświadcza jednak problemów, które przekładają się na spadające poparcie¹² (zob. Wykres 2). Skalę zmian obrazują wyniki dwóch głównych partii w Bawarii: CSU i SPD. W 1974 roku łącznie przypadło tym ugrupowaniom 92,3% głosów, w 2008 – tylko 62,3%. Dodatkowo, pojawienie się AfD zagroziło dotychczasowej dominacji CSU w Bawarii i przyspiesza proces odpływu wyborców.

Zmiany mają charakter strukturalny. Wiążą się ze starzeniem się społeczeństwa i zmianami nawyków wyborczych. Wzrasta również liczba osób bez stałej afiliacji politycznej, a część wyborców głosuje „na przekór” mainstreamowym partiom, chcąc w ten sposób wyrazić swój sprzeciw wobec *status quo*. Oznacza to mniejszą niż wcześniej zdolność partii do mobilizowania nowych wyborców. Za sprawą napływu znacznej liczby mieszkańców z innych landów systematycznie zmniejsza się odsetek wyborców katolików, co ma szczególne znaczenie dla CSU (na partię głosuje 2/3 bawarskich katolików¹³). Na skuteczność CSU rzutowały też kwestie osobowościowe i sposób prezentacji programów wyborczych. Wszystkie te czynniki złożyły się na spadek poparcia dla CSU, niemniej pozostaje ono większe niż poparcie dla chadecji w innych landach i na poziomie federacji. Wyzwaniem dla CSU, podobnie jak innych, tradycyjnych partii, są nowe sposoby komunikacji

¹² A. Ciechanowicz, *Bezpowrotnie utracona przewidywalność*, *op. cit.*

¹³ G. Hopp, M. Sebaldt, B. Zeitler, *Die CSU: Strukturwandel, Modernisierung und Herausforderungen einer Volkspartei*, Wiesbaden 2010, s. 33-40.

w mediach społecznościowych. Pozwalają one nowym ugrupowaniom skuteczniej docierać do wyborców¹⁴. Pod tym względem już choćby analiza strategii partii na kampanię wyborczą prowadzoną w Internecie przed wyborami do Bundestagu w 2017 roku uwidoczniła znaczną przewagę głównej konkurentki CSU w Bawarii – AfD¹⁵.

Za sprawą napływu znacznej liczby mieszkańców z innych landów systematycznie zmniejsza się odsetek wyborców katolików, co ma szczególne znaczenie dla CSU.

Partie opozycyjne w Bawarii nie mają większego doświadczenia w zakresie realnego sprawowania władzy i są rozdrobnione (uśrednione poparcie w sondażach dla partii opozycyjnych w landtagu: Zieloni – 16%, SPD – 13%, AfD – 12%, Freie Wähler – 10%, FDP – 5%)¹⁶. Jednym z problemów opozycji – przede wszystkim SPD i Zielonych – jest dotarcie do elektoratu poza miastami. Choć partie te potrafią odnieść sukces wyborczy w Monachium i Norymberdze (gdzie rządzi SPD), nie są w stanie zmobilizować wyborców z terenów wiejskich. Próby dostosowania się do oczekiwań bardziej konserwatywnych wyborców poza dużymi ośrodkami narażały te partie na oskarżenia o powielanie polityki CSU i przynosiły rezultaty odwrotne od zamierzonych.

¹⁴ Prowadzi AfD z 400 tys. obserwujących na FB przy jednoczesnej słabszej pozycji CSU 210 tys. obserwujących – trzecia pozycja po partii Lewicy w RFN.

¹⁵ *Der missglückte Online-Wahlkampf*, „Handelsblatt”, 28.09.2017, <http://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/bundestagswahl/alle-schlagzeilen/cdu-und-csu-der-missglueckte-online-wahlkampf/20384590.html>

¹⁶ Z wyjątkiem FDP żadna z obecnych partii opozycyjnych nie tworzyła rządu w Bawarii po 1957 roku. Tylko raz po II wojnie światowej, w kadencji 1954–1957 SPD stworzyła koalicję większościową i miała w Bawarii premiera. W latach 1946–1947 oraz 1950–1954 rządziła wielka koalicja pod przywództwem CSU.

AfD – alternatywa dla CSU?

Na wyżej wspomnianych przemianach najwięcej zyskała dotąd AfD, z którą rywalizacja będzie dla CSU największym wyzwaniem w październikowych wyborach landowych ze względu na podobny profil programów wyborczych. W wyborach do Bundestagu w 2017 roku w skali całej Bawarii AfD zajęła trzecie miejsce (12,4%, zaledwie 2,9 p.p. za SPD), ale w 17 na 46 okręgów wyborczych wyprzedziła socjaldemokratów. Głosując na AfD, większość wyborców chce wyrazić swój protest (85%) przeciwko erozji niemieckiej kultury, zbyt dużym zmianom społecznym spowodowanym przez imigrację i zbyt dużym wpływom islamu¹⁷.

Rywalizacja CSU z innymi partiami o podobnym profilu w Bawarii miała dotychczas charakter lokalny i dla mocno osadzonej w polityce federalnej CSU nie była zbyt wielkim wyzwaniem.

Zarazem AfD osiąga sukces, m.in. wykorzystując trwające w Niemczech spory o rozumienie kategorii narodu, historii, państwa i kultury, co dotychczas było w Bawarii domeną przede wszystkim CSU. Rywalizacja CSU z innymi partiami o podobnym profilu w Bawarii miała dotychczas charakter lokalny i dla mocno osadzonej w polityce federalnej CSU nie była zbyt wielkim wyzwaniem. Tym razem rywalem CSU jest ugrupowanie aktywne na szczeblu federalnym: AfD wytyka bawarskim chadekom błędy i wskazuje na odejście od konserwatywnych korzeni oraz spuścizny Franza Josefa Straußa¹⁸. W obliczu tej krytyki balastem dla CSU jest bliskość z CDU, która jest jeszcze mocniej oskarżana przez AfD o sprzeniewierzenie się

tradycyjnym wartościom chadeckim, w tym przede wszystkim w polityce migracyjnej i kwestiach bezpieczeństwa wewnętrznego oraz w polityce europejskiej. Rywalizacja z AfD oznacza więc dla CSU konieczność sięgania po bardziej radykalne akcenty programowe. Można się wręcz spodziewać przejmowania niektórych postulatów AfD przez CSU. Symptomy tego procesu widać było w usztywnieniu stanowiska CSU w sporze z CDU o politykę migracyjną¹⁹.

Scenariusze powyborcze

Dobry wynik AfD w wyborach landowych może trwale zmienić system polityczny Bawarii. Choć wszystko wskazuje na to, że CSU wygra wybory, zdobycie większości absolutnej będzie niemożliwe, szczególnie w przypadku wejścia do landtagu zarówno AfD, jak i FDP. Mogłoby to oznaczać zmianę obecnego systemu partyjnego z dominującą CSU na koalicyjny oraz konieczność dzielenia się władzą, co skutkowałoby m.in. osłabieniem chadeków w Bundesracie²⁰. Mniej prawdopodobnym scenariuszem jest utrzymanie obecnej hegemonii CSU oraz samodzielnej większości w landtagu (np. w przypadku nieprzekroczenia przez FDP progu 5%). Zakładałoby to odzyskanie części elektoratu AfD i powrót CSU do pozycji najbardziej prawicowej partii w Bawarii.

Obecnie najmniej prawdopodobny wydaje się scenariusz porażki CSU oraz całkowitej zmiany koalicji. Ewentualny brak udziału CSU w bawarskim rządzie (w dłuższej perspektywie) mógłby prowadzić do rezygnacji z udziału w koalicji rządzącej na poziomie federacji i skupieniu się na polityce landowej w celu odbudowania pozycji, w myśl zasady, że podstawowym forum działalności CSU jest Bawaria.

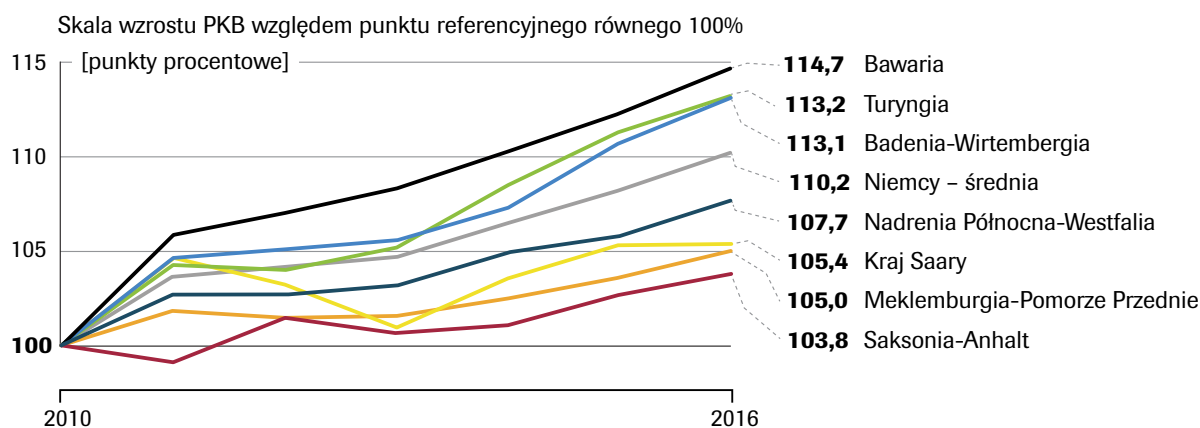
¹⁷ Sondaż dotyczący największych zagrożeń, z jakimi muszą uporać się Niemcy według wyborców AfD: Bundestagswahl 2017. Umfragen zur AfD, ARD, 24.09.2017 https://wahl.tagesschau.de/wahlen/2017-09-24-BT-DE/charts/umfrage-afd/chart_208795.shtml

¹⁸ B. Neff, *Die verkaufte Seele von Franz Josef Strauss*, „Neue Zürcher Zeitung”, 6.8.2018, <https://www.nzz.ch/international/die-verkaufte-seele-von-franz-josef-strauss-ld.1409073>

¹⁹ K. Frymark, A. Kwiatkowska-Drożdż, *Ostry spór CDU/CSU o politykę migracyjną. Implikacje europejskie*, „Analizy OSW”, 20.06.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-06-20/ostry-spor-cdu/csu-o-polityke-migracyjna-implikacje-europejskie>

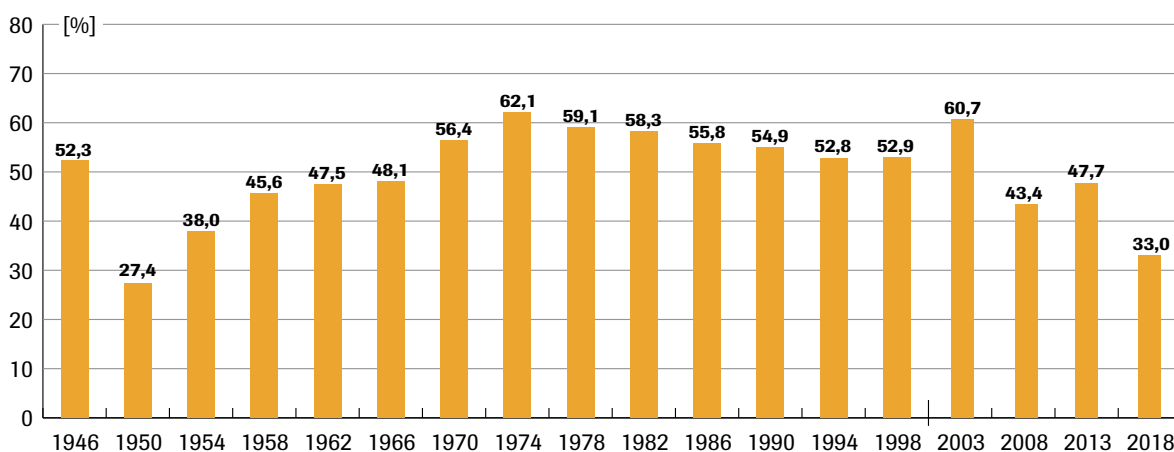
²⁰ Podejmując decyzje w Bundesracie, rządy koalicyjne muszą uwzględnić stanowisko obu koalicjantów, a w przypadku różnicy zdań wstrzymują się od głosu. Dotychczas Bawaria była silnym zapleczem chadecji w Bundesracie.

Wykres 1. Wzrost PKB Bawarii na tle RFN oraz wybranych landów w latach 2010–2016

Źródło: *www.welt.de*, *Urząd Statystyczny Badenii-Wirtembergii*

Wykres 2. Zmiana poparcia dla CSU w latach 1946–2018*

* Na podstawie wyników wyborów landowych oraz uśrednionego poparcia w sondażach z października 2018 roku.

Źródło: *Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Bawarii*

Bawaria: sukces gospodarczy i nowe wyzwania

Bawaria jest największym, najbogatszym i najszybciej rozwijającym się landem Niemiec. Pod względem liczby mieszkańców (13 mln) jest drugim krajem związkowym RFN. Jeszcze w 1950 roku ten najbardziej na południe wysunięty land był regionem typowo rolniczym – co trzeci pracownik był zatrudniony w sektorze agrarnym. Obecnie zatrudnia on jedynie około 4% pracowników. Produkt krajowy brutto Bawarii w 2017 roku wyniósł 594 mld euro i był większy od PKB Polski. Od kryzysu i recesji z 2008 roku bawarski PKB wzrósł o 15% i było to najszybsze tempo wzrostu w RFN. W ciągu ćwierćwiecza, od zjednoczenia Niemiec PKB Bawarii zwiększył się o 56%. Bawarski PKB *per capita* (45 810 euro w 2017 roku) ustępuje jedynie dwóm landom-miastom – Hamburgowi i Bremie. Bawarska gospodarka stanowi 18% wartości gospodarki Niemiec. W Bawarii swoją siedzibę ma 8 z 30 koncernów notowanych na niemieckiej giełdzie w indeksie DAX¹. To w Bawarii znajduje się gmina z najwyższą średnią płacą w Niemczech (Ingolstadt – 4635 euro brutto w 2017 roku). Bawaria jest też drugim największym eksporterem wśród krajów związkowych RFN (z Bawarii w 2017 roku wywieziono poza RFN towary o wartości 192 mld euro). Szczyci się też od lat najmniejszym bezrobociem (2,7% w lipcu 2018 roku).

Zręby prężnej bawarskiej gospodarki tworzą przede wszystkim: silna branża motoryzacyjna, umiędzynarodowienie przedsiębiorstw oraz dobra sytuacja demograficzna landu, związana z migracjami z innych krajów związkowych. Przemysł motoryzacyjny w Bawarii zatrudnia około połowy osób pracujących w tym sektorze w RFN – ok. 400 tys. osób w ponad 1,1 tys. przedsiębiorstw. Obroty branży w 2017 roku wyniosły 109 mld euro, a 25% produkowanych w RFN samochodów pochodziło z Bawarii. W landzie tym swoje siedziby mają takie koncerny jak np. BMW, Audi i Siemens i MAN. Najważniejszymi bawarskimi branżami przemysłowymi, oprócz motoryzacyjnej, są branża farmaceutyczna, nowoczesnych technologii, elektroniki oraz optyczna. Istotne znaczenie ma też turystyka, która rocznie generuje przychody ok. 24 mld euro (w 2016 roku).

W perspektywie średnioterminowej przed Bawarią stoją także wyzwania związane ze zmianą sposobu pracy i przystosowaniem do gospodarki 4.0. Dotyczy to m.in. zmiany modelu przedsiębiorstw, wzmocnienia branży IT oraz rozwoju start-upów, rozszerzenia udziału rynków wschodzących w eksporcie oraz zmiany kształcenia, a także dostępności do Internetu LTE czy zdolności integracji imigrantów. Zaniedbania w tych obszarach mogą negatywnie oddziaływać na gospodarkę Bawarii i zagrozić trwałemu wzrostowi, generując dodatkowo wydatki związane z polityką socjalną.

¹ Największe spółki akcyjne pod względem kapitalizacji oraz obrotu indeksu. Zob. M. Dollinger, *München – Die Hauptstadt des Dax*, „Merkur”, 6.03.16, <https://www.merkur.de/wirtschaft/prosiebensat1-steigt-erste-boersenliga-auf-muenchen-hauptstadt-dax-6182866.html>

REDAKCJA MERYTORYCZNA: Mateusz Gniazdowski
REDAKCJA: Katarzyna Kazimierska, Anna Łabuszewska
SKŁAD: Bohdan Wędrychowski, Wojciech Mańkowski

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia
ul. Koszykowa 6a, 00-564 Warszawa
tel.: +48 | 22 | 525 80 00,
fax: +48 | 22 | 525 80 40

**Opinie wyrażone przez autorów analiz nie przedstawiają
oficjalnego stanowiska władz RP**

Zapraszamy na naszą stronę: www.osw.waw.pl